

НОВІ СУБ'ЄКТНІ СМИСЛИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.9 :37.015.3

ТКАЧ Т.В.

зав.лабораторією екологічної психології
Інституту психології імені Г.С.Костюка,
м. Київ,

Проблема дослідження освіти як суб'єктної творчості людини актуалізує ідею формування освітнього простору, яка задає його логіку як соціального інституту, що пов'язаний з багатьма змінами - реформами, розширенням різноманіття форм освітньої діяльності, появою нових технологій в освіті, прискоренням обігу потоків інформації. Останніми роками набувають актуальності нові форми освіти, які мають неформальний характер. В основі неформальної освіти лежить особистісний вибір зв'язків і відносин, головна мета якого полягає в задоволенні індивідом своїх різноманітних соціальних потреб (спілкуванні, визнання, самореалізації, впевненості).

Ключові слова: *освітній простір, суб'єктне сприйняття, «цифрова» молодь, «цифровий» Всесвіт.*

НОВЫЕ СУБЪЕКТНЫЕ СМЫСЛЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ЛИЧНОСТИ

Проблема исследования образования как субъектного творчества человека актуализирует идею формирования образовательного пространства, которая задает его логику как социального института, который связан со многими изменениями - реформами, расширением многообразия форм образовательной деятельности, появлением новых технологий в образовании, ускорением потоков информации. В последние годы приобретают актуальность новые формы образования, которые имеют неформальный характер. В основе неформального образования лежит личностный выбор связей и отношений, главная цель которого заключается в удовлетворении индивидом своих разнообразных социальных потребностей (общении, признании, самореализации, уверенности).

Ключевые слова: *образовательное пространство, субъектное восприятие, цифровая молодежь, цифровая Вселенная.*

Постановка проблеми

Після зіткнення із глобальними проблемами, які загрожують самому існуванню людства, люди почали усвідомлювати, що живуть в єдиному, взаємопов'язаному світі, збереження якого є найважливішим завданням. Психологічне сприйняття людиною простору, в якому відбувається життєдіяльність, здійснюється через формування у неї суб'єктної картини світу (фізичної, соціальної, психологічної) через відображення у її свідомості відчуттів і думок про цей світ, через детермінацію власної діяльності людини в певних його межах.

Актуальність проблеми дослідження.

Формування нового світорозуміння виходить з необхідності розгляду всіх динамічних сфер життєдіяльності людини, однією із яких є освіта. Сучасне суспільство позначене посиленням світового впливу на власний розвиток. Поява електронних засобів зв'язку, розвиток комунікаційних систем об'єднує та споріднює народи. Для людини стає доступним широкий спектр досягнень науки й освіти, розширюються можливості окремої людини та культурно-соціальних спільнот досягненнями інших народів. Просторова ідентифікація освіти є умовою формування глобального мислення, тобто здатності людини вирішувати проблеми, які виникають у результаті об'єктивного розвитку суспільства. Світова спільнота намагається створити нову глобальну стратегію освіти людини незалежно від місця її проживання та рівня освіти.

Формулювання цілей статті.

Метою статті є спроба виявлення нових суб'єктивних смислів сучасного освітнього простору для забезпечення розвитку й самореалізації особистості у будь-які вікові періоди життєдіяльності.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема дослідження освіти як суб'єктивної творчості людини актуалізує ідею формування освітнього простору, яка задає його логіку як соціального інституту, що пов'язаний з багатьма змінами - реформами, розширенням різноманіття форм освітньої діяльності, появою нових технологій в освіті, прискоренням обігу потоків інформації. Відмова від прийнятого в минулій освітній практиці уявлення про освітній процес як про певну лінію, канал, траєкторію, по яких нормативно має рухатися людина перетворила освіту в неперервний процес, який здійснюється протягом життя людини і який називають «освіта довжиною і шириною у житті» [8]. І суть освітнього процесу, згідно особистісно-орієнтованого підходу, полягає у породженні людини як суб'єкта активності у поєднанні чотирьох іпостасей (природи, предметного світу, інших людей і самої себе): навчати - це означає породжувати засоби освоєння універсуму в чотирьох іпостасях; виховувати - залучати до цінностей осягнення і діяльності [4, с. 242]. З цієї причини розширення поняття «освітній процес» призвело до його трансформації в поняття «освітній простір», який розглядається як ефективний засіб організації освітньої діяльності особистості, як можливість реалізації діяльнісних установок суб'єктів освітнього не тільки як учіннєвої, а й освітньої діяльності в цілому, тобто становлення особистості як суб'єкта саморозвитку (за термінологією Д. Ельконіна) та самоздійснення (за термінологією С. Максименка) [5, с.45].

Відомий психолог Г.Челпанов вважав, що сприйняття простору має суб'єктивну природу. Вчений припускає, якщо уява про

наш простір зумовлена психологічною організацією людини, то він є суб'єктивним в тому сенсі, в якому суб'єктивними є відчуття кольору, звуку та всього іншого. Отже, ми не маємо вважати, що простір має абсолютне, незалежне від суб'єкту існування; навпроти, він всебічно ним зумовлюється. В цьому сенсі наш простір існує лише для нас, тільки для нашого суб'єкта; для іншої свідомості нашого простору, можливо, зовсім не існував би [6]. Поняття «простору» в психологічному відношенні не є чимось похідним, тому «простір» є родовим поняттям. За допомогою видового означення «освітній» утворився термін «освітній простір», який, враховуючи смислове наповнення його компонентів, розуміють як певним чином упорядковану структуру, що характеризує всі освітні процеси, форми, траєкторії руху й виражає відношення між об'єктами та суб'єктами освітньої діяльності, забезпечуючи соціальну та особистісну значущість результату вдосконалення здібностей і поведінки суб'єктів цієї структури [5, с.56]. Відмінність освітнього простору від фізичного полягає в тому, що на формування цього простору впливають не тільки реальні освітні події, а й потенційно мислимі, віртуальні, можливі, які не можуть ніколи відбутися або відбуваються тільки в думках суб'єктів освітнього процесу. Таким чином, окрім об'єктивних установок, поняття освітнього простору зумовлюється й суб'єктивними установками, які мають такі засади:

- існування освітнього простору можливе тільки щодо певного суб'єкта (індивідуального чи сукупного), для якого він значущий;

- перебуваючи в освітньому просторі, суб'єкти сприймають його як конкретний простір можливостей людини, що створює перспективи задоволення її потреб у контактах з навколишнім світом, як ступінь пізнання, освоєння та присвоєння його можливостей на основі суб'єктивного сприйняття [5, с.23].

Складний, досить суперечливий світ знань, важкодоступність повноцінної інформації потребує від людини вибіркової. Тільки в ситуації вибору й готовності до нього різноманітні джерела інформації стають засобами освітньої діяльності. У дослідженні діяльності людини розуміємо, перш за все, вивчення її внутрішньої, психологічної активності, під якою розуміють прояви і реалізацію її бажань, інтересів, намагань. Таку внутрішню активність забезпечує рефлексивна діяльність людини як внутрішній процес мислення (думання про себе). Рефлексія, блокуючи рух мислення за зразками, разом із тим відкриває нові горизонти перед мисленням і рухом. Вона повертає об'єкт на самого себе, повертає його до себе, змушує його відшукати нові смисли

і будувати ідеальні об'єкти. Рефлексивна свідомість рухається по колу, де поворот назад виявляється одночасно тимчасовим подоланням минулого і передбаченням майбутнього [1, с.223].

Таким чином, розвиток людини у цьому руслі надає їй можливість для формування і розвитку власної самості, творення свого матеріального світу, комунікацій з іншими, які мають вагомість і цінність для неї, проявляти себе перед самою собою.

Виклад основного матеріалу дослідження

Останніми часами у всіх розвинутих країнах дійшли до висновку, що успішність подолання кризи залежить від якості освіти, особлива увага, при цьому, надається вищій освіті. Високий соціальний статус вищої освіти засвідчує те значення, яке надають цій ознаці представники середнього класу. Якщо в середньому тільки 20% дорослих мешканців України вважають наявність такої підготовки вирішальним чинником входження до середнього класу, то серед мешканців Києва цей показник становить 39%, серед керівників підприємств та підприємців – 34%, серед фахівців з вищою освітою – 47%, серед службовців середньої ланки з вищою освітою – 26% [2]. Виявляється, що громадяни з вищою освітою більшу частину своїх коштів – навіть за умов їх обмеженості – витрачають на освіту своїх дітей, тобто вони здійснюють інвестиції в людський капітал. Зокрема, серед людей, які за допомогою банківських кредитів будують собі житло, кількість осіб з вищою освітою перевищує 90%. Саме вони значно частіше за осіб з аналогічними доходами та настановами на їх спрямування в будівництво житла, але без вищої освіти, ідентифікують себе із середнім класом [2].

У наш час все більшого розповсюдження набувають терміни «цифрова молодь», «цифровий Всесвіт». Сучасна «цифрова молодь» швидко реагує на електронні комунікатори (телефони мобільні, комп'ютерні ігри тощо), вони досить гіперактивні у пошуках засобів інформації в глобальних мережах, які використовуються у різноманітних найсучасніших формах комунікацій з своїми ровесниками з різних країн. Постає проблема: чи освітній простір відповідає рівню розвитку «цифрової» дійсності та потребам громадян? Зміни, що відбуваються в освітніх закладах, не є такими динамічними, як того вимагає технологічне суспільство. Безсумнівно, уповільнення процесу змін залежить від економічного стану держави, яка на цей час знаходиться в стані кризи. Але, суб'єктне сприйняття людиною життєвого простору (соціального) передбачає природне прагнення людини до розширення його меж і це є природною, навіть фізіологічною потре-

бою людини. Взаємодія суб'єктів освітнього простору передбачає формування певних відносин між ними. Особистість, яка за цих умов виступає діячем – суб'єктом, входить у простір реальної дійсності й у процесі такої взаємодії відбувається самореалізація та саморозвиток. За такої ситуації створюються умови для формування суб'єктності, а самовираження у вигляді такої суб'єктності забезпечує різноманітні форми зв'язків, відносин, що передбачують диференційованість характеристик освітнього простору і напрямів його розвитку. Взаємодія виступає тим інструментом, який реально забезпечує активний вихід суб'єкта в освітній простір. Саме шляхом взаємодії відбувається трансляція знання, взаємообмін у процесі його поширення й осмислення, формування соціально-психологічних позицій суб'єктів освітнього простору.

Європейськими країнами визнано, що криза освіти в інституційних формах вже призвела до того, що традиційні навчальні заклади втрачають функції базових інституційних форм [8]. Освіта починає жити в нових, більш ефективних формах, нових інституційних конфігураціях: внутріфірмових освітніх структурах, кадрових програмах, корпоративних навчальних курсах, літніх школах, різноманітних ігрових технологіях, тренінгах, інтернет-програмах, репетиторстві тощо. Різноманітність запитів і мотивів до змісту освіти диктує необхідність становлення нових форм освіти. Нові освітні інституції – неформальні, діють за відмінно від формальних норм і правил системи державної освіти.

Останніми роками набувають актуальності нові форми освіти, які мають неформальний характер. В основі неформальної освіти лежить особистісний вибір зв'язків і відносин, головна мета якого полягає в задоволенні індивідом своїх різноманітних соціальних потреб (спілкуванні, визнання, самореалізації, впевненості). Неформальна освіта відбувається в неформальних системах: позашкільних закладах, суспільних організаціях і рухах, клубах, гуртках, об'єднаннях, родинному середовищі, колі друзів, однодумців, людей із прогресивними й ширшими поглядами та знаннями.

Одним із прикладів неформальної освіти є телевізійні освітні канали, які досить популярні в Європі, і зовсім відсутні в Україні. Так наприклад, в Польщі з 2002 року перший освітній польський канал «Edusat» за участю Соціально-економічної вищої школи (WSSE) став використовувати сучасні засоби зв'язку з метою дистанційного навчання для всіх. Діяльність каналу зосереджена на популяризації науково-освітніх програм у різних

тематичних напрямках. В програмах беруть участь провідні фахівці, вчені, викладачі різноманітних галузей, що сприяє впровадженню і розповсюдженню дистанційного навчання, як однієї із найважливіших складових освіти громадян Польщі. Широкого інтересу викликають академічні лекції не тільки з боку студентської молоді, але й всіма тими, хто відчуває потребу до розширення власного освітнього простору як в організації, так і змісті самоосвіти для молоді і дорослих Польщі. На доповнення до академічних форм, «Edusat» пропонує різноплановий формат програм: публіцистичних, суспільних програм, репортажі з наукових конференцій. В сфері уваги таких програм – головні події культурного та соціального життя Польщі, подорожі, історична та етнографічна тематика, питання соціальної та економічної політики, документальні фільми [9].

Окрім того, впродовж останніх десятиліть в країнах Європи істотно знизився рівень смертності населення та зросла середня тривалість життя. Спостерігається збільшення питомої ваги старшого покоління у віці більш ніж 60 років. У зв'язку з цим прогнозується збільшення попиту на соціальні послуги, медичний і фармацевтичних препаратів, що передбачає оволодіння громадянами новими знаннями, навичками, вміннями працювати з новою інформацією. Передбачають також збільшення попиту на пропозиції для проведення вільного часу: заняття за інтелектуальними інтересами, подорожі, тематичні групи тощо. Це відкриває широку перспективу освітнього простору у змісті неформального навчання, яка може бути цікавою і корисною для старших школярів, студентів, людей старшого віку.

Розширення участі літніх людей у соціальній структурі матиме вплив на ринок товарів і послуг для задоволення потреб цієї групи людей. В умовах сучасного суспільства спостерігається серйозна перешкода у пристосуванні до реалій сучасного життя, які формуються внаслідок розвитку цивілізації. Надзвичайно важливу роль у сприянні адаптації суспільства до умов колективного життєзабезпечення відіграють установки щодо забезпечення інтелектуальних інтересів та устрімлень громадян. Освітній простір у цьому сенсі розширює можливості людини до неперервної освіти протягом усього життя. Це спонукало до того, що у європейських країнах набула популярності така форма неформальної освіти як університети для старших людей, які називають «університети третього віку». Витоки громадського руху третього віку також пов'язані зі старінням населення і формуванням нової якості суспільних потреб. Так наприклад,

у Польщі у навчальному році 2007/2008 працювало близько 200 університетів третього віку (плюс зарубіжні філії, наприклад, в Білорусі). Їх число на цей час стрімко зростає. Студентами такого університету можуть бути люди як 30 років, так і 80 років. Цікаво, що серед них переважають жінки [10]. Цілі такої освітньої діяльності зосереджені не тільки на профілактиці геронтологічних наслідків, що сприяють пом'якшенню процесів старіння людини. Не менш важливу роль вони відіграють у формуванні нових, активних зразків старіння. По-перше, слухачі стають більш активними і свідомими в сенсі життя місцевих громад і структур громадянського суспільства, популяризації науки і техніки. По-друге, важливим завданням є зміцнення інтелектуальної, когнітивні та фізичні активності слухачів. По-третє, найбільш важлива мета діяльності університетів третього віку є зміцнення почуття власної гідності у представників старшого покоління. Не менш важливим є те, що участь таких людей в елітному освітньому середовищі розширює їх власний життєвий простір людини і надає їй додаткові можливості на самореалізації. Зміст такої освіти концентрується навколо різноманітних сфер знання і науки, культурознавства, суспільного життя, оздоровчої профілактики, технологічного прогресу, психології, мистецтва тощо. Про такі явища в житті людини зазначає А. Петровський, який визначає критерій розвитку цілісності особистості як «спрямованість людини на продукування таких дій, процес самоздійснення яких сам по собі переживається як насолода», а задоволення бажань «породжує зростання можливостей діяти [3]. Намагання, устремління до оволодіння новими формами освіти - це певне бажання людини розширити власний освітній простір. І це не тільки розвага, а можливість отримати почуття повноти від життя у будь-якому віці. Такі люди відчують позитивні емоції, пізнають почуття повного захоплення діяльністю.

Міхай Чиксентміхайі у своїй книзі «Потік» представляє нетрадиційний підхід до проблеми емоційного життя людини і регуляції поведінки у різних життєвих ситуаціях. Останніми часами, коли доводиться переживати певні тяготи життя, люди намагаються відшукати способи створити хоча б подобу нормального, стабільного життя, яке була у них до того. Що саме спонукає людину відчувати, що вона живе повноцінним життям [7]? На думку вченого, потік - це відчуття свідомості або відчуття стану людини, яке вона відчуває коли повністю занурена в певну діяльність. Такий стан дуже важливий для людей, які захоплені

своїй професійною чи будь якою іншою діяльністю. Це стан повного зосередження, ясних цілей, швидких реакцій, балансу поставленого завдання і навчання. Для того, щоб людині потрапити в зону потоку, вона має вийти за межі власної зони комфорту, постійно розвивати різноманітні навички. І саме це найбільш спонукає людей до постійного навчання. Як тільки людина починає створювати нову реальність, свою, суб'єктивну, вона пізнає відчуття потоку, який її захоплює і залучає за собою.

Як же прожити більшу частину нашого повсякденного життя в «каналі потоку»? Михай Чиксентміхайі вважає, що для цього людина має розпочати змінювати своє життя більш досконалим способом, ніж усе те, що було раніше, а для цього треба постійно оновлювати свої навички, знання, розширювати власний освітній простір. Саме такий підхід формує усвідомлення суспільної важливості власного **Я** і здійснювати власну життєдіяльність в своє задоволення.

Висновки. Проведений ретроспективний і змістовий аналіз теоретико-практичних підходів уможливив визначення освітнього простору як динамічного поєднання суб'єктів освітнього процесу та системи їхніх взаємовідносин. Нові знання перетворюються у генератор розширення простору розвитку особистості, стимулюють активність її самовизначення та самореалізації, сприяють більш успішному входженню в нові сфери творчої практики.

Відносини між суб'єктами освітнього простору зумовлені процесами трансляції знання та інформації. Зміни в освітньому просторі здійснюються під впливом швидкого прогресу і технологічного розвитку. Зосередивши увагу на розвитку неперервної освіти навчання виявилось, що суспільство поки що недостатньо готове використовувати нові можливості сучасного освітнього простору, використання технологічних новацій, селективного відбору інформації та збереження власної ідентичності.

На особистісному рівні людина як єдиний суб'єкт формує власний освітній простір у вигляді певної уяви про можливу освітню діяльність, її результати в досить широкому, але доступному й реальному для особистості контексті. Як наслідок, людина відчуває, певною мірою, особистісну належність до освітнього простору, до його окремих процесів, елементів, ситуацій. Таке відчуття є складовою важливого регулятивного механізму особистості, її самоідентифікації, а процес використання різноманітних можливостей освітнього простору є механізмом її розвитку та реалізації власної суб'єктності.

Література

1. Князева В. В. Рефлексия и рефлексивные методы / В. В. Князева // Вестник ОГПУ: Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2003. – С. 213–231.
2. Лібанова Е. М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання. Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С.146-164.
3. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Просвещение, 1984. – С. 21-33. – 255 с
4. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. — 512 с.
5. Ткач Т. В. Освітній простір особистості: психологічний аспект : монографія / Т.В.Ткач ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. ; Запоріжжя, 2008. – 272 с.
6. Челпанов Г. Н.Мозг и душа / Г. Н. Челпанов – М.: Книга по Требованию, 2012. – 378 с.
7. Чиксентмихайи М. Поток: Психология оптимального переживания / М. Чиксентмихайи; пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Смысл: Альпина нон-фикшн, 2012. – 461 с.
8. Memorandum on Life-Long Learning. Working Group “Education and Training Statistics” Meeting, November 13–14, 2000. Eurostat/E3/2000/ETS02.
9. <http://www.edusat.pl>.
10. <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/25/id/559>.

The problem of the study of education as a subjective human creativity actualizes the idea of forming an educational space that defines its logic as a social institution that is associated with many changes - reforms that increased the diversity of forms of educational activities, the advent of new technologies in education, accelerating the flow of information. In recent years, become urgency new forms of education that are informal. At the heart of non-formal education is the personal choice of connections and relations, whose main goal is to meet the individual needs of its diverse social (communication, recognition, self-realization, self).

Keywords: *educational space, subjective perception, the digital youth, digital Universe.*